

MARIAN FORTUNA

Rozwój kadry nauczycielskiej szkolnictwa podstawowego w Okręgu Szkolnym Krakowskim w pierwszym piętnastoleciu Polski Ludowej

Głównym celem artykułu jest próba ukazania rozwoju ilościowego kadry nauczycielskiej szkolnictwa podstawowego w Okręgu Szkolnym Krakowskim (OSK) w latach odbudowy i funkcjonowania 7-klasowej szkoły podstawowej.

Rozwój szkolnictwa podstawowego w województwie krakowskim w latach 1945-1961 był wynikiem spletu wielu czynników. Obok społeczno-ekonomicznych i politycznych wyjątkowo dużą rolę spełniło nauczycielstwo. Rozwijało się ono wraz z całym szkolnictwem pod wpływem tych samych warunków i stanowiło czynnik silnie dynamizujący rozwój szkolnictwa.

Druga wojna światowa spowodowała nieodwracalne straty i zniszczenia. Szczególnie dotkliwe były one wśród ludności polskiej. Podczas wojny i okupacji zginęło 6 028 tys. obywateli polskich, tj. 22% ogółu ludności kraju. Spośród obywateli województwa krakowskiego zginęło aż 256 789 osób, a 26 801 to prawdopodobne wypadki śmierci¹. Okupant objął masową eksterminacją szerokie warstwy inteligencji polskiej. Stracono tysiące oficerów, prawników, lekarzy, pracowników nauki, nauczycieli i duchownych.

W roku 1945 Ministerstwo Oświaty podjęło próbę podsumowania strat i zniszczeń wojennych, jednakże szczególnie trudne do

¹ Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Krakowie. Wojewódzka Rada Narodowa 1945-1950. Zestawienie wojewódzkie. Kwestionariusz C, sygn. 19.

ustalenia były straty osobowe wśród nauczycieli. Z ankiety przeprowadzonej przez Biuro Badań i Statystyki oraz Związek Nauczycielstwa Polskiego w czerwcu 1946 r. wynika, że w okresie wojny i okupacji zostało zamordowanych i zaginęło 17 000 nauczycieli, w tym 13 000 nauczycieli szkół powszechnych, 1700 nauczycieli szkół ogólnokształcących, 1000 nauczycieli szkół zawodowych, 700 nauczycieli szkół dokształcających, 120 zatrudnionych w zakładach kształcenia nauczycieli i 416 pracowników naukowych szkół wyższych².

W materiałach sprawozdawczych Ministerstwa Oświaty z 1948 r. podano, że spośród 90 000 nauczycieli szkół powszechnych i około 14 000 nauczycieli szkół średnich w okresie okupacji hitlerowskiej ubyło 22 500 w szkołach powszechnych i blisko 5 000 w szkołach średnich, a ponad 10 000 nauczycieli w lipcu 1945 r. pozostawało jeszcze poza granicami kraju³.

Natomiast w publikacji z 1962 r. podsumowującej straty wojenne Polski podano, że Niemcy wymordowali 700 pracowników naukowych szkół wyższych, 848 nauczycieli szkół średnich, 340 nauczycieli szkół zawodowych i 3 863 nauczycieli szkół powszechnych⁴.

Z ankiety przeprowadzonej w 1946 r. wynika, że w województwie krakowskim w jawnym i tajnym nauczaniu w okresie okupacji hitlerowskiej liczba strat wśród nauczycieli wynosiła 360 osób. Jak podaje W. Kołodziej zginęło 150 nauczycieli szkół powszechnych, 100 nauczycieli szkół średnich, 25 zatrudnionych w zakładach kształcenia nauczycieli, 75 nauczycieli szkół i kursów zawodowych oraz 25 pracowników pedagogicznych administracji szkolnej⁵.

² S. Mauersberg, *Reforma szkolnictwa w Polsce w latach 1944-1948*, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1974, s. 29. Także: W. Schayer, *Naród bronił swego istnienia*, "Głos Nauczycielski" 1957 nr 49 (Zjazd uczestników tajnego nauczania - listopad 1956).

³ Ministerstwo Oświaty. *Materiały sprawozdawcze z działalności Ministerstwa Oświaty w okresie od lipca 1944 do grudnia 1946*, Warszawa 1948, s. 57.

⁴ *Straty wojenne Polski w latach 1939-1945*, Red. W. Cienkowski, Poznań 1962, s. 90.

⁵ W. Kołodziej, *Straty szkolnictwa na terenie Okręgu Szkolnego*

Bronisław Chrzan w publikacji poświęconej ofiarom eksterminacji i terroru miasta Krakowa podaje, że z 225 osób utraciły życie 102, a z więzień i obozów powróciły 123 osoby⁶.

Z najnowszych badań wynika, że w Krakowie zginęło 111 nauczycieli, a na terenie byłego województwa krakowskiego 473. Ta ostatnia liczba znacznie odbiega od szacunkowych danych opracowanych w 1946 r.⁷

Zaraz po wyzwoleniu Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego wznowiło działalność i przystąpiło do prac organizacyjnych związanych z uruchomieniem szkolnictwa. W pierwszym rządzie zwróciło się z apelem do nauczycieli, wzywając ich do podjęcia pracy w otwartych szkołach. Były też przypadki, że nauczyciele samorzutnie przystępowali do uruchamiania szkół na swoim terenie.

Odbudowa szkolnictwa powszechnego w latach 1945-1948 wymagała odpowiedniej liczby nauczycieli, przygotowanych pod względem merytorycznym i pedagogicznym. We wszystkich powiatach województwa krakowskiego, podobnie jak przed wojną, przeważały szkoły I stopnia, a tylko nieliczne były szkoły 7-klasowe. Taki stan szkolnictwa wynikał z aktualnej sytuacji kadrowej, gdyż brakowało nauczycieli dla podwyższenia stopnia organizacyjnego szkół oraz jednoosobowej obsady do uruchomienia nieczynnych szkół.

Z danych opracowanych przez Ministerstwo Oświaty w maju 1945 r. wynika, że w województwie krakowskim w pierwszym roku szkolnym po wyzwoleniu pracowało w szkołach powszechnych 5 886 nauczycieli, tj. o 567 więcej niż przed wojną (5 319), mimo to brakowało 257 nauczycieli, głównie w szkołach wiejskich⁸. Wielu nauczycieli przybyło tu z różnych stron Polski, i tak: ze Śląska 703 nauczycieli, Pomorza 252, Lublina 22, Wilna 33, Kielc 149, Po-

go Krakowskiego podczas okupacji hitlerowskiej, "Rozprawy z Dziejów Oświaty" 1981, t. XXIV, s. 189.

⁶ B. Chrzan, Ofiary eksterminacji i terroru hitlerowskiego spośród nauczycieli i pracowników szkolnictwa m. Krakowa, "Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych" 1968, t. VII, s. 224.

⁷ W. Kołodziej, Straty szkolnictwa..., s. 190.

⁸ Szkolnictwo w liczbach 1944/45, Warszawa 1946, s. 16-17.

lesia 33, Warszawy 236, okręgu warszawskiego 123 i z pozostałych terenów 97. Ogółem więc przybyło 2 487 nauczycieli⁹.

W pierwszych latach po wojnie w Okręgu Szkolnym Krakowskim dominowała troska o zdobycie jakichkolwiek nauczycieli posiadających chociaż minimalne kwalifikacje zawodowe, ale i takich powszechnie brakowało, co opóźniało uruchomienie szkół. Celem podniesienia kwalifikacji kadry nauczycielskiej już w r. szk. 1944/45 uruchomiono pierwsze zakłady kształcenia nauczycieli; było ich 7 (6 liceów i 1 pedagogium), a naukę w nich pobierało 393 uczniów. Ponadto zorganizowano kilkumiesięczne kursy dla nauczycieli szkół powszechnych, w których uczestniczyło 265 osób¹⁰.

Trudno ustalić dokładną liczbę nauczycieli w szkołach powszechnych w pierwszych latach po wyzwoleniu, gdyż kilkakrotnie ulegała ona zmianie w ciągu roku. Różne dane z tego okresu można znaleźć w materiałach źródłowych dotyczących tej problematyki. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego w Okręgu Szkolnym Krakowskim w latach 1945/46–1946/47 pracowało 7 815 i 8 236 nauczycieli¹¹.

W swoim sprawozdaniu z października 1945 r. wizytator ministerialny Stefan Balicki stwierdzał, że w okręgu krakowskim czynnych było 6 637 nauczycieli, a brakowało 1 062. Kolejna wizytacja wykazała, że w kwietniu 1946 r. zawodowo czynnych było 6 996 nauczycieli, a mimo to brakowało 1 300¹².

⁹ W. Kołodziej, Z. Ruta, Kształcenie nauczycieli szkół powszechnych w Okręgu Szkolnym Krakowskim w latach 1945–1948, "Przegląd Historyczno-Oświatowy", R. 23, 1980 nr 1, s. 55; także, W. Kołodziej, Z. Ruta, Odbudowa i organizacja szkolnictwa średniego na terenie Okręgu Szkolnego Krakowskiego (styczeń – lipiec 1945), "Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych" 1976, t. XXI, s. 140.

¹⁰ Szkolnictwo w liczbach 1944/45, s. 30–31; także, Z. Ruta, Z dziejów liceów pedagogicznych w Polsce Ludowej, "Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych" 1983, t. XXX, s. 29–32.

¹¹ Statystyka szkolnictwa w latach szkolnych 1945/46 i 1946/47, GUS, Statystyka Polski, Seria D, z. 7, Warszawa 1948, s. 23–25.

¹² Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Oświaty. Sprawozdanie z wizytacji szkolnictwa powszechnego w dniach 15–16 IX 1945 i 17–30 IV 1946, sygn. 31/130. Podobne dane podają także: W. Ko-

Natomiast w sprawozdaniu z działalności Kuratorium OSK podano, że w końcu r. szk. 1945/46 zawodowo czynnych było 6 939 nauczycieli, a w końcu r. szk. 1946/47 6 991 oraz że brakowało ponad 1 000 nauczycieli, głównie w powiatach: olkuskim 141, żywieckim 126, nowotarskim 118, limanowskim 96 i miechowskim 82¹³.

Konieczność dostarczenia szkołom powszechnym odpowiednio przygotowanych kadr nauczycielskich zmusiła władze oświatowe do otwierania nowych zakładów kształcenia nauczycieli i organizowania różnego typu kursów pedagogicznych. W latach 1945-1948 funkcjonowało w OSK 11 liceów pedagogicznych (Biała, Bochnia, Kraków nr 1 i 2, Limanowa, Myślenice, Nowy Sącz, Stary Sącz, Tarnów i Zakopane), które ukończyło 591 absolwentów, lecz tylko 539 z nich podjęło pracę w szkolnictwie¹⁴. Równocześnie Ministerstwo Oświaty zaleciło organizowanie kilkumiesięcznych kursów przygotowawczych do zawodu nauczycielskiego oraz zapoczątkowano kształcenie nauczycieli szkół powszechnych na poziomie wyższym. W miejsce zlikwidowanego w Krakowie Pedagogium uruchomiono w r. szk. 1946/47 Państwową Wyższą Szkołą Pedagogiczną¹⁵.

W latach 1945-1948 przygotowano grunt dla zasadniczych zmian modelowych w oświacie. Nowa reforma szkolna wprowadziła w 1948 r. 7-klasową szkołę podstawową, która obowiązywała do 1961 r., kiedy podjęto uchwałę o wprowadzeniu 8-letniej szkoły podstawowej.

Stały wzrost liczby dzieci w wieku szkolnym, postępujące upowszechnienie szkoły podstawowej, rozbudowa sieci szkolnictwa,

Łódziej, Z. Ruta, Stan organizacyjny szkolnictwa w Okręgu Szkolnym Krakowskim w okresie Rządu Jedności Narodowej (lipiec 1945 - styczeń 1947), "Rozprawy z Dziejów Oświaty" 1976, t. XIX, s. 185.

¹³ Dz. Urz. KOSK 1946, nr 3, s. 41; Dz. Urz. KOSK 1947 nr 7, s. 39.

¹⁴ Kształcenie nauczycieli w Polsce Ludowej 1945-1975, Kraków 1983, s. 51; także, B. Ratuś, Licea Pedagogiczne w Polsce Ludowej 1944-1970, Warszawa - Poznań 1974, s. 109, Aneks 12.

¹⁵ Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie w latach 1946-1981, pod red. Z. Ruty, Kraków 1981, s. 11 i nast.

połączone z troską o rozwój szkół o możliwie wysokim stopniu organizacyjnym, powodowały na przestrzeni pierwszego piętnastolecia Polski Ludowej wzrastające zapotrzebowanie na kadre nauczycielską.

Wzrost liczby nauczycieli w Okręgu Szkolnym Krakowskim na tle całego kraju w latach 1945/46-1960/61 ilustruje tabela¹⁶.

Stan ilościowy nauczycieli w Okręgu w latach 1945/46-1960/61

Rok szkolny	Liczba nauczycieli		Udział % OSK
	Polska	OSK	
1945/46	58 567	7 815	13,3
1946/47	66 643	8 236	12,3
1947/48	74 740	7 127	9,5
1948/49	76 319	7 650	10,0
1949/50	76 474	7 094	9,2
1950/51	81 682	7 429	9,0
1951/52	85 828	8 102	9,4
1952/53	89 517	7 911	8,8
1953/54	93 271	8 173	8,7
1954/55	96 156	8 065	8,3
1955/56	102 501	8 460	8,2
1956/57	109 618	8 798	8,0
1957/58	119 800	9 599	8,0
1958/59	130 100	10 204	7,8
1959/60	140 300	10 865	7,7
1960/61	145 743	11 268	7,7

Jak wynika z danych zawartych w tabeli w omawianym okresie nastąpił w OSK znaczny wzrost liczby nauczycieli z 7 815 w r. szk. 1945/46 do 11 268 w r. szk. 1960/61, tj. o 3 453 osoby, co

¹⁶ Statystyka szkolnictwa w latach szkolnych 1945/46-1960/61 oraz obliczenia własne.

stanowi 30,6%. W analogicznych latach w skali całego kraju nastąpił wzrost liczby nauczycieli z 58 567 do 145 743, czyli o 87 176, co stanowiło aż 59,8%. Mimo to tempo wzrostu liczby nauczycieli w OSK było niższe niż w skali całego kraju. Porównując dwa krańcowe lata, tj. 1945/46 i 1960/61 otrzymamy dla całego kraju wzrost wyrażający się liczbą 2,4, a dla OSK tylko 1,4. W r. szk. 1945/46 nauczyciele szkół podstawowych w OSK stanowili 13,3% ogólnej liczby nauczycieli w kraju, a w r. szk. 1960/61 odsetek ten obniżył się do 7,7%, mimo znacznego wzrostu liczby nauczycieli.

Reasumując powyższe rozważania należy stwierdzić, że dla prawidłowego funkcjonowania szkół podstawowych istotnym problemem jest m. in. stan kadr nauczycielskich, których wzrost liczebny w pierwszym piętnastoleciu Polski Ludowej był widoczny zarówno w OSK, jak i w skali całego kraju. Jednak potrzeby oświaty wzrastały z roku na rok, co wiązało się z koniecznością wprowadzenia kolejnej reformy szkolnej.

Marian Fortuna

DIE ENTWICKLUNG DER LEHRERKADER
DES GRUNDSCHULWESENS IM KRAKAUER SCHULBEZIRK
IN DEN ERSTEN FÜNFZEHN JAHREN VOLKSPOLENS

Zusammenfassung

Die Lehrerschaft hat in der Entwicklung des Grundschulwesens im Schulbezirk Kraków eine grosse Rolle gespielt. Die ständig wachsende Zahl der Kinder im Schulalter, der fortschreitende Ausbau der Grundschulen, die Verbreitung des Schulnetzes, verbunden mit dem Bemühen, Schulen mit einem möglichst hohen Organisationsgrad zu entwickeln, haben in den ersten fünfzehn Jahren Volkspolens einen ständig wachsenden Bedarf an Lehrern hervorgerufen.

In dem besprochenen Zeitraum ist in dem Krakauer Schulbezirk die Zahl der Lehrer um 30,6%, im Landesmassstab um 59,8% gestiegen. Die Zahl der Lehrer im Krakauer Bezirk wuchs langsa-

mer als im Lande. Wenn wir die Grenzjahre 1945/46 und 1960/61 vergleichen, erhalten wir für das ganze Land einen Zuwachs von 2,4, und für den Krakauer Schulbezirk nur 1,4. Gleichzeitig verlief die Weiterqualifizierung der Lehrer auf verschiedenen Kursen sowie in Instituten für Lehrerweiterbildung.

Trotz dem sichtbaren Zuwachs der Lehrerzahl sowohl im Krakauer Schulbezirk als auch im ganzen Land, wurden die Bedürfnisse der Volksbildung immer grösser, was mit den aufeinanderfolgenden Modeliveränderungen in der polnischen Volksbildung verbunden war.

Маршан Фортуна

РАЗВИТИЕ УЧИТЕЛЬСКИХ КАДРОВ НАЧАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ
ОБУЧЕНИЯ В КРАКОВСКОМ ШКОЛЬНОМ ОКРУГЕ
В ПЕРВОЕ ПЯТНАДЦАТИЛЕТИЕ НАРОДНОЙ ПОЛЬШИ
/Резюме/

В развитии начальной системы обучения в Краковском школьном округе учителя сыграли исключительно важную роль. Постоянный рост количества детей школьного возраста, всеобщая доступность начальной школы, расширение системы образования, соединенные с заботой о развитии школ, отличающихся высоким организационным уровнем, вызвали в течение первых пятнадцати лет Народной Польши рост потребности в учительских кадрах.

В анализируемый период в Краковском школьном округе наступил рост числа учителей на 30,6%, а в целой стране — на 59,8%. Однако темпы роста учителей в КШО были ниже, чем во всей стране. Если сравнить два крайних года 1945/46 и 1960/61, то для страны получится рост, выражающийся цифрой 2,4, а для КШО только 1,4. Одновременно возрастали квалификации учительских кадров, повышаемые благодаря различным курсам и заведениям, обучающим учителей.

Неомотря на заметный рост количества учителей как в КШО, так и в целой стране потребности системы образования росли с каждым годом, что было связано с очередными модельными переменами в польском просвещении.